

🌀 **שם המחקר:** תרומתם של תמיכה חברתית נתפסת ותמיכה באמצעות הוראה פרטנית לפיתוח האוטונומיה

הקוגניטיבית של מתבגרים עם מוגבלות שכלית התפתחותית

🌀 **שנה:** 2022

🌀 **סוג מחקר:** מחקר

🌀 **מס' קטלוגי:** 890-105-2018

🌀 **שמות החוקרים:** ד"ר רינת מיכאל וד"ר פנינה שביט

🌀 **רשות המחקר:** מכללת בית ברל

תקציר מנהלים:

אוטונומיה קוגניטיבית הינה מרכיב חשוב בהתפתחותם של מתבגרים (לדוג', Jacob & Klaczynski, 2002) ונראה כי היא משפיעה על התפתחותה של נחישות עצמית. אף על פי כן, היא כמעט ולא נחקרה בהתייחס למתבגרים בכלל ולמתבגרים עם מוגבלויות בפרט. לאור גורמים רבים המעכבים את ההתפתחות של נחישות עצמית בקרב אנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית (מש"ה), ובכלל זה אוטונומיה קוגניטיבית, ישנה חשיבות לבחון משתנה זה, במיוחד עקב החסך בידע הקיים בתחום. זאת ועוד, על מנת שניתן יהיה לפתח את האוטונומיה הקוגניטיבית שלהם, יש צורך בהבנה של המשתנים שעשויים לתרום לפיתוחה, בעיקר משתנים שהינם חיצוניים לפרט אשר ניתן להשפיע עליהם ביתר קלות באמצעות פיתוחן של תכניות התערבות מותאמות. מחקר זה בחן את תרומתה של תמיכה חברתית נתפסת כמו גם התמיכה ניתנת במסגרת הוראה פרטנית לפיתוחה של אוטונומיה קוגניטיבית בקרב מתבגרים עם מוגבלות שכלית התפתחותית.

במחקר השתתפו 31 מתבגרים עם מש"ה בגילי 13-21 ($M=16.26$, $SD=2.18$) ו-9 המורות המחנכות שלהם מארבעה בתי ספר לתלמידים עם מש"ה באזור המרכז והשרון. הם מילאו שאלונים מותאמים של סולם האוטונומיה הקוגניטיבית וההערכה העצמית (Cognitive Autonomy and Self Evaluation inventory – CASE; Beckert, 2007), הסולם הרב-מימדי של תמיכה חברתית בקרב צעירים (Multidimensional Scale of Perceived Social Support in youth; Bruwer et al., 2008) וסולם התמיכה ממורים ותלמידים בכיתה (The teacher and classmate support scale; Torsheim et al., 2012). השאלונים מולאו פעמיים: בתחילת שנת הלימודים, טרם תחילת ההוראה הפרטנית, ובסיומה.

על פי דיווחי המתבגרים, בעוד שמספר מתאמים מובהקים נמצאו בין מקורות שונים של תמיכה חברתית לבין אחד המרכיבים של אוטונומיה קוגניטיבית (קבלת החלטות) בתחילת שנת הלימודים, לא נמצאו כלל מתאמים כאלו לקראת סוף שנת הלימודים. כמו כן, בעוד ששניים מהמתאמים המובהקים בתחילת השנה היו חיוביים (בין

תמיכה משפחתית ותמיכה חברתית לבין קבלת החלטות), מתאם אחד נמצא שלילי (בין תמיכת מורים לבין קבלת החלטות). בחינה של דיווחי המורים העלתה דפוס שונה של מתאמים - בתחילת השנה נמצא מתאם חיובי מובהק בין הבעת דיעות לבין תמיכת חברים בכיתה ומתאם שלילי מובהק בין אישור מאחרים ותמיכת מורים. לקראת סוף השנה נמצאו מתאמים חיוביים מובהקים בין הערכה עצמית לבין תמיכה מחברים ותמיכת חברים לכיתה.

באשר לתרומת ההוראה הפרטנית, בתחילת השנה, טרם קבלת ההוראה הפרטנית, המתבגרים דיווחו על מידה רבה יותר של קבלת החלטות ועל רמה נמוכה יותר של הערכה עצמית בהשוואה לסוף השנה. בניגוד לכך, לא נמצאו הבדלים מובהקים באוטונומיה הקוגניטיבית של המתבגרים בין דיווחי המורים בתחילת השנה לבין דיווחיהם בסוף שנת הלימודים. בשני המועדים המורים דיווחו על רמות בינוניות של אוטונומיה קוגניטיבית אצל תלמידיהם. זאת ועוד, בתחילת השנה המתבגרים דיווחו על רמות גבוהות יותר של הערכה עצמית בהשוואה למוריהם. כמו כן, בסוף שנת הלימודים המתבגרים דיווחו על רמות גבוהות יותר של הבעת דיעות, קבלת החלטות, הערכה עצמית ותמיכה מחברים.

המחקר הנוכחי מעשיר את הידע באשר לגורמים המסייעים לפיתוח אוטונומיה קוגניטיבית בקרב מתבגרים עם מש"ה, מרכיב חשוב שעשוי לסייע להם להתכונן לקראת החלטות חשובות בטווח החיים ובפרט בבגרות (Jacob & Klaczynski, 2002). זאת ועוד, המחקר התמקד במשתנה שהינו חיצוני לפרט – תמיכה חברתית - ואשר ניתן להשפיע עליו ביתר קלות באמצעות התערבויות בקרב מורים ונותני שירות בקהילה בהשוואה לגורמים פנימיים (כגון דימוי ובטחון עצמי) שעשויים להיות מורכבים יותר להערכה ולשינוי, בעיקר כאשר מדובר בצעירים עם מש"ה, אשר בנוסף למאפיינים הקוגניטיביים שלהם נוטים לחוות בשיעור גבוה יותר גם קשיים רגשיים ונפשיים (לדוג', Cooper et al., 2007).

ממצאי המחקר מראים כי ההמשגה התיאורטית של אוטונומיה קוגניטיבית אשר התבססה בעיקר על בחינה של אוכלוסיות עם התפתחות טיפוסית (לדוג', Beckert, 2007) ואשר הדגישה את חשיבתם של מקורות תמיכה חברתית שונים מתאימה באופן חלקי למתבגרים עם מש"ה, שכן לא כל המקורות שנמדדו נמצאו קשורים למרכיבים השונים של אוטונומיה קוגניטיבית. עם זאת, ייתכן והסיבה לכך נעוצה במוקד העבודה של מורים ובציפיותיהם בתחום זה מתלמידיהם. מומלץ כי מחקר עתידי יבחן באופן ישיר סוגיות אלו. זאת ועוד, מומלץ להמשיך לחקור את הגורמים שעשויים לסייע בפיתוח אוטונומיה קוגניטיבית בקרב מתבגרים עם מש"ה. מחקר בתחום זה עשוי לסייע בפיתוח תכניות התערבות אשר יאפשרו למתבגרים להגיע לשלב הבגרות כאשר הם מיומנים ובעלי ידע בתהליכים קוגניטיביים מרכזיים החשובים ליכולתם להשתלב בקהילה כגון הערכת יכולות אישיות וקבלת החלטות.

למחקר הנוכחי מספר השלכות יישומיות עיקריות. ראשית, לאור הממצא כי תמיכה חברתית, ובמיוחד תמיכה מבני הגיל, נמצאה כקשורה באופן חיובי לחלק ממרכיבי האוטונומיה הקוגניטיבית, ובשל העובדה כי מערכות הקשרים החברתיים של אנשים עם מש"ה לרוב מצומצמות ביותר ומתמקדות בעיקר בקשר עם הורים ועם אנשי מקצוע (Pallisera et al., 2021), נראה כי יש ליצור הזדמנויות ולטפח בקרב מתבגרים עם מש"ה יכולת ליזום ולשמר קשרים חברתיים עם בני גילם, לא רק בשל סיבות הקשורות לרווחתם הנפשית (Frielink, et al., 2021), אלא בשל הפוטנציאל של קשרים אלה לסייע גם בפיתוח האוטונומיה שלהם. שנית, נראה כי ההוראה הפרטנית שניתנה על ידי סטודנטים לחינוך מיוחד התמקדה יותר בסיוע לימודי כמטרה מרכזית ופחות בטיפול אוטונומיה קוגניטיבית. לאור זאת ובשל המגבלות של אנשים עם מש"ה בתחום (American Psychiatric Association, 2013), מומלץ שהכשרת מורי העתיד של תלמידים עם מש"ה תכלול גם התייחסות לטיפול אוטונומיה קוגניטיבית.

השלכה נוספת של המחקר קשורה לכך שהמתבגרים במחקר זה נטו להעריך את עצמם באופן חיובי יותר ממוריהם. לאור זאת, עולה הצורך בתאום בין ציפיות המורים לבין הידע של התלמידים על עצמם ובבחינת מידת ההתאמה בין יכולות התלמידים לבין הציפיות והמטרות שלהם. זאת משום שייתכן והמתבגרים העריכו את עצמם הערכת יתר מבלי שהם מודעים דיים ליכולותיהם ומגבלותיהם. בנוסף, ייתכן שתפיסת המורים את התלמידים היתה נמוכה יחסית. בהמשך לכך, חשוב ללמד את התלמידים כיצד לאסוף ידע על עצמם - יכולותיהם וקשייהם – ואילו את המורים חשוב להנחות לקיים הערכה נכונה של התלמיד באמצעות כלי הערכה מתאימים לצד פיתוח הידע שלהם אודות אוטונומיה קוגניטיבית ומרכזיותה בהשתלבות בקהילה כאדם בוגר. כמו כן, מומלץ שיבצעו להתבוננות פנימית ובחינה של מניעים שעומדים מאחורי תפיסותיהם.

- [לפריט המלא](#)
- [למאגר המחקרים של קרן שלם](#)
- [למאגר כלי המחקר של קרן שלם](#)